

Anna Helle

Tulkinnallinen horjuvuus ja affektit Kuolema Monika Fagerholmin *Amerikkalaisessa tytössä* ja *Sähkönäyttämössä*

”[K]uolemalla ideana, metaforana, symbolina tai kuvana on valtava vetovoima”, sanoi kirjailija Monika Fagerholm, kun häneltä kysyttiin, miksi kuolema kiehtoo hänen *Amerikkalainen tyttö* -romaaninsa (2005) päähenkilöitä niin kovasti (Helle 2008, 61). *Amerikkalainen tyttö* sai ilmestyessään innostuneen vastaanoton, ja se palkittiin muun muassa ruotsalaisella August-palkinnolla.¹ Myöhemmin romaani sai jatkokseen toisen osan nimeltään *Sähkönäyttämö* (2009), joka oli ehdolla Runeberg-palkinnon saajaksi. Palkintoraatien lisäksi myös kriitikot ihastuivat näihin romaaneihin. Kritiikeissä huomiota kiinnitettiin erityisesti niiden maailman ”selittämättömyyteen” ja lukukokemuksen ”intensiivisyyteen” tai ”valtavuuteen” (esim. Kurikka 2009; Saesmaa 2009).²

Tässä artikkelissa etsin vastauksia siihen, mikä Fagerholmin romaaneissa synnyttää voimakkaita lukukokemuksia, joista kriitikot kirjoittavat. Keskityn tarkastelemaan, miten romaaneissa esiintyvät kuolemat synnyttävät teokseen affektiivisuutta. Tärkeimpänä teoreettisena lähtökohtanani on ranskalaisen Gilles Deleuzen (1925–1995) filosofia, jossa affekti on yksi keskeisistä käsitteistä. Deleuzen affekteja koskevaa ajattelua on sovellettu paljon esimerkiksi elokuvan, politiikan ja taiteen tutkimuksessa, mutta kirjallisuuden ja affektien tutkiminen on ollut vähäisempää (esim. Bourrasa 2009; Abel 2007). Yksi tämän artikkelin tarkoituksista on kokeilla käsitteen soveltuvuutta Fagerholmin romaanien tapaisen kirjallisuuden analyysiin.

Monika Fagerholm ja *Sähkönäyttämön loppu*

Suomenruotsalainen Monika Fagerholm (s. 1961) on yksi Skandinavian tunnetuimmista nykykirjailijoista, ja hän on julkaissut kaksi novellikokoelmaa (1987 ja 1990) ja viisi romaania. Esikoisromaanin *Ihanat naiset rannalla* ilmestyi vuonna 1994 ja toinen romaani *Diiva* vuonna 1998. Tämän artikkelin aiheena olevat *Amerikkalainen tyttö* ja *Sähkönäyttämö* ovat hänen kolmas ja neljäs romaaninsa, ja ne muodostavat yhdessä kaksiosaisen teoksen nimeltä *Sähkönäyttämön loppu*. Uusin *Lola ylösalaisin* -romaanin ilmestyi syksyllä 2012.

Fagerholmin romaaneja on tutkittu aikaisemminkin. *Ihanat naiset rannalla* -romaanista on kirjoittanut John Sundholm (2000), joka lukee teosta suomenruotsalaisuuden näkökulmasta. Katariina Knuutinen (2002), Niini Heinonen (2002 ja 2003), Lena

Kåreland (2004), Kaisa Kurikka (2005), Niina Miettinen (2008), Maria Margareta Österholm (2009), Kristina Malmio (2012) ja Pauliina Haasjoki (2012) taas ovat kirjoittaneet *Diivasta*. Heidän tutkimuksensa kohdistuvat teoksen postmodernistisuuteen ja sen henkilöhahmojen sukupuolisuuteen liittyviin kysymyksiin. Jussi Ojajärvi (2012) puolestaan tarkastelee sekä *Ihanat naiset rannalla* -romaania että *Diivaa* tuotemerkkien näkökulmasta. Ann-Sofie Lönngrenin artikkelin (2011) aiheena on heteronormatiivisuus ja eläimeksi-tuleminen Fagerholmin ”Patricia Kanin”-novellissa.

Tämän artikkelin aiheena olevaa *Amerikkalaista tyttöä* on tutkinut aiemmin Veera Vähämaa (2010), jonka huomion kohteena ovat sukupuolen performatiivisuus ja leikin merkitykset teoksessa. Kääntämisen näkökulmasta *Amerikkalaista tyttöä* on tutkinut Sofie Nyman (2012), joka tarkastelee teoksen englanninkielistä käännöstä. *Säihkenäyttämön* suomennoksesta on puolestaan tehnyt pro gradunsa Sini Huttu (2011). Affektien ja vaikuttavuuden näkökulmasta Fagerholmin romaaneja ei ole tutkittu.

Fagerholm kirjoittaa ruotsiksi, mutta hänen romaaninsa julkaistaan samanaikaisesti myös suomenkielisinä käännöksinä. Käytän tässä artikkelissa suomennoksia, ja nostan ruotsinkieliset alkutekstit esiin vain silloin, kun niiden ja suomennosten välillä on merkittäviä eroja. Suomennosten ja alkutekstien välillä on kuitenkin jatkuvasti myös pienempiä eroavaisuuksia niin semantiikan kuin sävyjen tasolla, ja siksi annan romaania käsittelevissä kohdissa lähdeviitteet sekä suomen- että ruotsinkielisiin versioihin. Alkukieliset sitaattit teoksista löytyvät loppuviitteistä.

Romaanipari alkaa siitä, kun ”amerikkalainen tyttö” Eddie de Wire kuolee Bule-lammella. Kuolemantapauksen selvittäminen avaa lukijan silmien eteen pikku hiljaa kokonaisen kyläyhteisön, vähän niin kuin Laura Palmerin kuolema *Twin Peaks*-televisiosarjassa (1990–1991). Mielleyhtymiä *Twin Peaksin* vahvistaa seuraava *Säihkenäyttämön* alussa oleva lainaus sarjan luoja David Lynchiltä: ”There is goodness in blue skies and flowers – but another force – a wild pain and decay – also accompanies everything”.³ Lainaus kuvaa osuvasti *Amerikkalaisen tytön* ja *Säihkenäyttämön* kaksijakoisuutta, sillä niissä yhdistyvät yhtäältä kuolema ja toisaalta kepeä leikkisyys.

Teoksen alun ja aihepiirin vuoksi kyse voisi hyvin olla murhamysteeristä tai dekkarista, ja sellaiseksi sitä on myös joissain arvosteluissa luonnehdittu.⁴ Kyseisten lajien edustajiksi näistä kahdesta romaanista kuitenkin puuttuu jotain olennaista: niissä ei esiinny lainkaan poliisia tai etsivää. Romaanien kuluessa kyseenalaistuu sekin, onko edes tapahtunut yhtään murhaa. Selityksiä kuolemille ja niihin liittyville tapahtumille kyllä etsitään ja esitetään romaaneissa, mutta poliisitutkimukset sivuutetaan muutamassa lauseessa (AT, 174 / AF, 163). Toisin kuin rikosromaanissa, lopullista selvyyttä asioihin ei saada.

”Säihkenäyttämön loppu”-romaanissa on kymmeniä henkilöitä. Keskeisimmät henkilöt ovat tyttöjä ja naisia, jotka asuvat fiktiivisellä Seudulla. Näkyvään rooliin

nousevat *Amerikkalaisessa tytössä* varsinkin Sandra Wörn ja Doris Flinkenberg. He ovat kouluikäisiä tyttöjä, toisiinsa kiihkeästi rakastuvia sydänystäviä, joiden dramaattisissa leikeissä esiintyy monien muiden hahmojen ohella myös vuosia sitten kuollut amerikkalainen tyttö. *Säihkenäyttämössä* vähän vastaavan parin muodostavat Suzette Packlén ja Maj-Gun Maalamaa. Keskeisimpiin henkilöihin kuuluvat myös kaksoset Rita ja Solveig, jotka ovat *Amerikkalaisessa tytössä* lapsia ja *Säihkenäyttämössä* aikuisia. Muita olennaisia hahmoja ovat ”serkkumamma” sekä Bengt ja Björn, jotka ovat kumpikin rakastuneet amerikkalaiseen tyttöön Eddieen.

Eddie itse sen sijaan jää varhaisen kuolemansa vuoksi melko vieraaksi niin muille henkilöahhoille kuin lukijallekin. Osalle henkilöahhoista – varsinkin eräille myöhempien sukupolvien tytöistä – Eddiestä tulee kuin tyhjä merkki, johon he heijastavat omia fantasioitaan jostain elämää suuremmasta.⁵ Tarina hänen kuolemastaan elää, ja suuri osa romaanin tapahtumista kietoutuu tavalla tai toisella hänen traagisen ja mystisen kohtalonsa ympärille.

Teoksia yhdistävät paitsi alati taustalla oleva amerikkalaisen tytön tragedia myös samat tapahtumapaikat ja osittain samat henkilöahhot. Aika sen sijaan on yksi keskeinen erottava tekijä näiden kahden romaanin välillä. Vaikka kummankaan romaanin tapahtumia ei kerrota kronologisesti – ja ne myös limittyvät ajallisesti toisiinsa – sijoittuu *Amerikkalainen tyttö* kuitenkin kokonaisuutena varhaisempaan ajanjaksoon, suurin piirtein 1970-luvulle. *Säihkenäyttämön* tapahtumat taas levittäytyvät pääasiassa myöhemmille vuosikymmenille 1980-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle kymmenykselle.

Kirjallisuuden affektiivisuus

Miten kirjallisuuden affektiivisuudesta sitten saisi otteen? Kirjallisuudentutkimuksen valtavirta on ensisijaisesti ollut kiinnostunut kirjallisuuden tiedollisista tai älyllisistä puolista, joilla tarkoitan esimerkiksi kaunokirjallisten teosten kerronnallisia rakenteita tai tulkintoja teosten sanomista. Syyt tiedon merkityksen painottamiseen löytyvät modernin kirjallisuudentutkimuksen pyrkimyksestä ”tieteellisyyteen” ja ”objektiivisuuteen”, joihin pyrittäessä on haluttu sulkea ulos subjektiivisiksi koetut kokeminen ja tunteet (ks. esim. Wimsatt & Beardsley 1954, 21–24).

Kirjallisuuden lukijaa puhuttelee kuitenkin usein myös jokin muu kuin tietäminen ja ymmärtäminen, eikä tätä pidä sivuuttaa kirjallisuudentutkimuksessa. Nykytutkimuksessa on esimerkiksi liian vähän kiinnitetty huomiota siihen, että kaunokirjallinen muoto tai tyyli voi vaikuttaa lukijaan paitsi älyllisesti merkitysten tasolla myös tunteiden tai tuntemusten tasolla.⁶ Toki myös kirjallisuuden niin sanottu ”sisältö” – se mistä kerrotaan – sekä kuvaa että herättää erilaisia tunteita ja tuntemuksia, ja yksittäisiä tunteita kirjallisuudessa on tutkittu enemmän kuin muodon affektiivisuutta (ks. Suomessa esim. Maijala 2008; Isomaa 2009; Kainulainen & Parenté-Čapková 2011).⁷ Kirjallisuuden ja tunteiden tutkimus yleisemmin on kasvavan kansainvälisen kiinnostuksen kohteena.

Tunteita koskevassa nykykirjallisuudentutkimuksessa keskeisimpiä käsitteitä ovat emootiot (*emotions*) ja affektit (*affects*), mutta tunteistakin (*feelings*) puhutaan (esim. Keen 2007; Altieri 2003 ja Ngai 2005). Emootion käsite liittyy läheisesti psykologiseen näkökulmaan, kun taas affektin käsitettä käytetään useammin filosofisen tai esteettisen tutkimusotteen piirissä (Helle 2012, 57–58). Käytän tässä artikkelissa affektin käsitettä sen laajemman sovellusalan vuoksi ja siksi, että näkökulmani Fagerholmin teoksiin on enemmän filosofinen kuin psykologinen. Affektin käsite myös sopii emootiota paremmin *Amerikkalaisen tytön ja Sähkönäyttämön* tarkasteluun romaanien monihahmotteisuuden ja tietynlaisen psykologisen epäuskottavuuden takia.

Puhuessani affekteista en siis tarkoita tunteita tai emootioita, jotka ovat affekteja henkilökohtaisempia tai sosiaalisempia, vaan vaikuttamista ja vaikuttumista tiedostamattomammalla, kenties abstraktimmalla tasolla (Massumi 2002, 28; Shouse 2005, 1). En pyri niinkään löytämään yksittäisiä, yleisesti tunnistettavia ja tarkoin määriteltäviä tunteita – joita näissä paikoin liioitellun sentimentaalisissa romaaneissa toki riittää – vaan kiinnostukseni kohdistuu ensisijaisesti affektiivisuuteen yleisemmin. Se voi liittyä henkilöhahmojen kokemuksiin tuntemuksiin mutta myös esimerkiksi erilaisiin fiktion luomiin tunnelmiin tai lukijan vaikuttamiseen.

Idea, affekti ja affektio

Affektit ymmärretään eri aloilla eri tavoin (ks. esim. Gregg & Seigworth 2010; Clough 2007; Thrift 2008, 175–182), samoin yksittäisissä kirjallisuustieteellisissä tutkimuksissa (esim. Altieri 2003, 2; Bourrasa 2009, 25; Burgess 2011, 290–291). Affekteja koskeva nykytutkimus nojaa usein tämänkin artikkelin keskeisenä lähteenä olevan Deleuzen ajatteluun (esim. Massumi 2002; Pisters 2003; Powell 2005; Thrift 2008; Porter 2009; Vanhanen 2010a; Grossberg 2010). Deleuzen affektin käsite taas pohjautuu pitkälti Baruch Spinozan (1632–1677) filosofiaan.

Eräässä Spinozan *Etiikkaa* (*Ethica ordine geometrico demonstrata*, 1677) koskevassa luennossaan Deleuze määrittelee affektin Spinozaan nojaten ajatuksiksi, joka ei representoi mitään. Näin hän erottaa affektin ideasta, joka on jotakin representoiva ajatus. (Deleuze 1978.) Affekti on Deleuzen mukaan jotain sellaista, joka syntyy, kun johonkin vaikutetaan tai kun jokin vaikuttaa johonkin (Bourrasa 2009, 25). Kyse on eräänlaisesta ”tuntemuksesta” (ransk. *sentiment*), voimasta, joka syntyy aina kahden asian ”välille” (Deleuze 2012, 64; Gregg & Seigworth 2010, 1).⁸

Deleuzen Spinoza-tulkinnan mukaan affekti edellyttää aina ideaa, vaikka affekti ja idea ovatkin luonnoltaan erilaisia ja yhteismitattomia, eikä niitä voida palauttaa toisiinsa. Tarvitaan aina jokin idea, jonka pohjalta affekti voi syntyä. (Deleuze 1978.) Esimerkiksi jokainen romaani sisältää lukuisia ideoita – jotakin representoivia ajatuksia – jotka voivat synnyttää affekteja. ”Sähkönäyttämön loppu” -romaanien kuoleman idea on tässä hyvä esimerkki sen keskeisyyden ja äärimmäisyyden vuoksi. Näen *Amerikka-*

laisessa työssä ja Sähkönäyttämössä esiintyvän kuoleman idean synnyttävän voimakkaita affekteja, joita kutsun ”kuolema-affekteiksi”.

Toinen affektien kannalta keskeinen termi on Deleuzen Spinozalta omaksuma affektion käsite, joka tarkoittaa sellaista tilaa tai tilannetta, jossa jokin vaikuttaa johonkin tai johonkin vaikutetaan. Affektio on siis se tilanne, jossa edellä mainitut affektit syntyvät. Erään Deleuzen antaman määritelmän mukaan affektio on ruumiin tai kappaleen (*corps*)⁹ tila silloin, kun jonkin toisen kappaleen toiminta vaikuttaa siihen (Deleuze 1978; Deleuze 2012, 64). ”Kappale” voi tässä yhteydessä viitata niin lukijaan kuin kirjaankin. Affektio on kahden kappaleen sekoittumista, jossa yksi kappale vaikuttaa toiseen (ks. Deleuze 1978).¹⁰

Yksinkertaisimmillaan affektion käsitteellä voidaan romaania tutkittaessa viitata tilanteeseen, jossa henkilöahmo kohtaa jonkin toisen fiktiivisen olennon tai idean, jolloin syntyy affekteja, joita kuvataan fiktion keinoin. Lukutapahtumaan sovellettuna affektio taas voi tarkoittaa sitä, että lukija kiinnittyy kaunokirjallisen teoksen kykyyn vaikuttaa, omaksuu kirjasta itseensä vaikuttavia seikkoja ja muuntaa ne itselleen sopivaan muotoon käyttääkseen niitä sitten johonkin muuhun tarkoitukseen (ks. Massumi 1987, xvi; Baugh 2000, 52). Tässä prosessissa, joka ei useinkaan ole tietoinen, esipersonalliset affektit voivat muuttua tunnistettaviksi tunteiksi ja emootioiksi, mutta näin ei välttämättä aina tapahdu.¹¹

Deleuze kirjoitti yhteisteoksia myös ranskalais-italialaisen Félix Guattarin (1930–1992) kanssa, ja heidän mukaansa ”suuri” kirjallisuus keksii aiemmin tuntemattomia affekteja (Deleuze & Guattari 1993, 179). He kytkevät romaanikirjallisuuden merkittävyyden siis sen synnyttämiin uudenlaisiin affekteihin. Deleuzen Spinozan ajatteluun pohjautuva, idean ja affektin välttämätöntä suhdetta korostava affektin määritelmä on kuitenkin sellaisenaan kaunokirjallisuuden kohdalla riittämätön. Lisäksi on otettava huomioon, että kaunokirjallisen teoksen materiaalina on aina kieli. Affektien syntyy kirjallisuudessa ja syntyvien affektien laatuun ja intensiivisyyteen vaikuttavat olennaisesti paitsi sen sisällön tasolla kuvatut seikat eli ideat myös tyyli ja tapa, jolla asiat esitetään, siis sanataideteoksen materiaali (ks. Deleuze 2007, 167–168).

Liiallisuuksiin asti toistuvat kuolemat

Millaista siis on Fagerholmin romaanien ”materiaali”? Fagerholmin tyyli on omaperäinen ja tunnistettava. *Amerikkalaiselle tytölle* ja *Sähkönäyttämölle* on tyypillistä muun muassa rönsyilevän runsas kieli, liioittelu ja melodramaattisuus. Teoksen rakenne on monikerroksinen: lomittain ja eri näkökulmista kerrotaan amerikkalaisesta työstä, häneen rakastuneista pojista ja Eddien yhtäkkisestä kuolemasta, joka kertautuu monin eri tavoin romaanien kuluessa. Rinnalla kulkevat tarinat muun muassa Sandrasta, Doriksesta, Maj-Gunista ja Suzettesta.

Toisto on yksi romaanien olennaisista piirteistä, ja sitä esiintyy monella tasolla.

Ensinnäkin romaaneissa on runsaasti lyhyitä toistuvia fraaseja, kuten ”Katso äiti, ne ovat tärvelleet lauluni” (AT, 8, 14, 15, 30, 188, 221, 224 / AF, 8, 14, 15, 30, 176, 209) ja ”Toisen kuolo, toisen leipä” (AT, 45, 136, 138 / AF, 44, 128, 129), joista jälkimmäinen on suomennos ruotsalaisesta ”Den enes död, den andres bröd” -sanonnasta.¹² Toistoa esiintyy myös kerronnan tasolla, koska samoja asioita kerrotaan muunnellen yhä uudelleen. Keskenään lomittuvat tarinakatkelmat ja runsas toisteisuus – yhdessä monen muun seikan ohella – synnyttävät teokseen moniselitteisyyttä, joka jää askarruttamaan lukijan mieltä ja pitkittää näin lukukokemusta. Tämä on yksi tekijä, joka lisää teoksen vaikuttavuutta.

Amerikkalainen tyttö alkaa samaa nimeä kantavalla lyhyellä luvulla, jossa kerrotaan nuoresta tytöstä New Yorkin Coney Islandilla vuonna 1969. Luku päättyy lakoniseen toteamukseen: ”Tyttö on Eddie de Wire. Se amerikkalainen tyttö joka muutamaa vuotta myöhemmin löytyy hukkuneena Bule-lammesta, Seudulta, maapallon toiselta puolelta.” (AT, 8 / AF, 8.) Tähän kuolemantapaukseen palataan heti seuraavassa luvussa nimeltä ”Tapahtui Bule-lammella 1969–2008”, joka alkaa sanoin:

Se tapahtui Seudulla, Bule-lammella. Eddien kuolema. Hän makasi lammen pohjassa. Hiukset levisivät pään ympäri paksuina pitkinä suortuvina, ne olivat kuin mustekalan lonkerot, silmät ja suu olivat ammollaan. [--] Tyttö, Edwina Wire, Eddie. Amerikkalainen tyttö. (AT, 9.)¹³

Tässä kuvassa – vedestä löytyvässä nuoren tytön ruumissa – on jotain kulttuuriselle kuvastollemme hyvin tavanomaista: se on tuttu esimerkiksi lukuisista poliisisarjoista.¹⁴ Amerikkalainen tyttö ei kuitenkaan ole ainoa, joka saa surmansa jo romaanin alkusivuilla, sillä myös Doris, yksi romaanin keskeisistä henkilöistä, kuolee Bule-lammella, mutta tarinan ajassa vuosia myöhemmin:

Tapahtui Seudulla, Bule-lammella: kuoleman lumous nuorella iällä. [--] Doris saapui Bule-lammelle, kiipesi Lore-kalliolle, seisoi siinä ja laski kymmeneen. Hän laski yhteentoista, kahteentoista ja neljäntoista, kuuteentoista asti, ennen kuin oli kerännyt kyliksi rohkeutta kohottaakseen pistoolinsuun ohimolleen ja painaakseen liipaisinta. (AT, 11–12.)¹⁵

Kuten yllä olevista lainauksista näkyy, sekä Eddien että Doriksen kuoleman kuvaus alkaa sanoin ”tapahtui Seudulla, Bule-lammella”, mikä rinnastaa nämä kaksi kuolemaa toisiinsa. Ennen Doriksen kuolemaa kuvaavaa katkelmaa kerrotaan lisäksi amerikkalaiseen tyttöön rakastuneesta pojasta, Björnistä, joka hänkin löytyy tytön kuoleman aikoihin hirttäytyneenä vajasta.

Ensimmäisten kuuden sivun aikana romaanissa kuolee siis kolme nuorta, ja kaikki nämä kuolemat näyttävät liittyvän välittömästi tai välillisesti amerikkalaiseen tyttöön. Romaanien kuluessa kuolee tämän lisäksi myös muita henkilöihahmoja. Kuolemia ja niiden kuvauksia tuntuu välillä olevan jopa liikaa, ja siksi ne saavat hetkittäin enemmän leikkisän liioittelun kuin traagisuuden sävyjä (ks. Helle 2008, 61–62). Suorastaan

makaaberin huumorin puolelle menee *Säihkenäyttämössä* usein mainittu matkamuisto ”Amerikkalainen tyttö lumikuulussa” (SN, 24, 26, 28, 35, 87, 385, 387, 451 / GS, 22, 24, 26, 32, 78, 342, 343, 401), joka viittaa amerikkalaisen tytön myyttiset mittasuhteet saavuttavan kuoleman pohjalta Seudulla syntyneeseen bisnekseen. Tällaiset seikat ovat omiaan heikentämään kuolemiin liittyvää ”toden tuntua” (ks. Barthes 1993, 97–108) ja korostamaan niiden fiktiivistä luonnetta.

Jokainen tässä mainituista kuolemista on jollain tavalla selittämätön, ei vain amerikkalaisen tytön kuolema. Esimerkiksi Björnin arvellaan tappaneen itsensä siksi, että hän olisi tavalla tai toisella syypää Eddien kuolemaan. Hänen kuolemalleen annetaan romaaneissa kuitenkin myös muunlaisia selityksiä (AT, 173–174; SN, 33, 421–427 / AF, 162–163; GS, 30, 373–379). Doris kuvaa yhdessä monista Björninä käsittelevistä kohtauksista asian näin:

”Ja tällä lailla se kävi: he [amerikkalainen tyttö ja Björn] riitelivät Bule-lammella ja Björn, joka oli tunnettu kiivaasta temperamentistaan vaikka muuten oli tavattoman kiltti, tuuppasi hänet [amerikkalaisen tytön] vihapäissään veteen. Ja vahingossa. Ja sitten kaikki meni hirmuvauhtia. Bule-lammen pohjassa oli reikä. Eddie imeytyi syvyykseen. Björn ei kestänyt sitä vaan meni suoraa päätä ulkovajaan ja hirttäytyi.” (AT, 160.)¹⁶

Vaikka Björnin kuolemaan palataan kerta toisensa jälkeen, se jää jonkinlaiseksi amerikkalaisen tytön tragedian sivujuonteeksi.

Doris Flinkenbergin kuoleman enteet

Doriksen kuolema sen sijaan näyttää liittyvän amerikkalaiseen tyttöön välillisemmin, monimutkaisemmin ja syvällisemmin, koska Doris on romaaneissa muutenkin Björninä keskeisempi hahmo. *Amerikkalaista tyttöä* lukiessa vaikuttaa alkuun siltä kuin Doriksen kuolema vain mukailisi Seudulla kiertävää tarinaa amerikkalaisesta työstä, jonka pohjalta Sandra ja Doris kehittävät oman Amerikkalainen tyttö -leikkinsä ja ovat selvittävinään tytön kuolemaan liittyvää mysteeriä (esim. AT, 14 / AF, 13). Romaanien kuluessa Doriksen kuoleman yhteys amerikkalaisen tytön kuolemaan osoittautuu kuitenkin monisyisemmäksi.

Doriksen hahmon yllä leijuu alusta asti pahaenteinen aura, jota lukija ei voi olla huomaamatta. Jo *Amerikkalaisen tytön* alkuun sijoittuvassa ennakoivassa kohtauksessa Doriksen kerrotaan päätyvän itsemurhaan. Hänen elämästään kerrotaan *Amerikkalaisessa tytössä* useimmin kuitenkin ikään kuin traaginen loppu ei jo olisi lukijan tiedossa, ja matkan varrelle on ripoteltu vihjeitä hänen tulevasta kuolemastaan. Tämä on siinä mielessä kiinnostavaa, että lukija ei tarvitse näitä vihjeitä voidakseen aavistella tai päätellä Doriksen lopullista kohtaloa – sehän on jo hänen tiedossaan. Siksi näille Doriksen kuoleman ”enteille” on etsittävä muita selityksiä, joista yksi on kuolema-motiivin jatkuvan läsnäolon tärkeys romaanin tunnelman tai affektiivisen voiman kannalta.¹⁷

Kuolema on kuin *Säihkenäyttämön* alun Lynch-lainauksessa mainittu pelottava tai paha ”toinen voima” (*another force*), joka on koko ajan olemassa hyvien asioiden taustalla tai vastavoimana ja vaikuttaa kuolema-afekteina.

Millaisia enteet sitten ovat? Tyttöjen leikeissä Doris esimerkiksi toistelee Sandralle sanoja ”[n]uori rakkaus, paha äkkikuolema” (AT, 172 / AF, 160). Niillä hän viittaa amerikkalaiseen tyttöön ja tähän rakastuneisiin poikiin mutta toisaalta myös hänen ja Sandran väliseen orastavaan nuoreen rakkauteen. Nämä sanat järkyttävät lukijaa, koska Sandra ja Doris eivät vielä itse tiedä sitä, minkä lukija tietää alusta asti: että Doriksen omaksi kohtaloksi tulee koitumaan ”paha äkkikuolema”. Suomenkielisellä ”paha äkkikuolema” -sanaparilla (ruots. *ond bråd död*) on myös syvää uskonnollista kaikupohjaa, koska vanhassa kirkkorukouksessa pyydetään Jumalaa suojelemaan pahalta äkkikuolemalta.

Doriksen toistamiin lauseisiin kuuluu myös latinankielinen ”[m]emento mori” (esim. AT, 171, 173, 176 / AF, 159, 161, 164), jonka merkitys on ”muista kuolevasi” tai ”muista kuolevaisuutesi”. Legendan mukaan sanonta on peräisin Rooman keisarikunnasta, jossa orjan oli kuiskailtava näitä sanoja sotasankarin korviin tämän kulkiessa voittokulkuessa. *Memento mori* viittaa myös sellaiseen taiteeseen, jossa käsitellään ihmisen kuolevaisuutta.¹⁸

Doris hokee ”memento moria” Bengtiä leikkivälle Sandralle luodakseen Amerikkalainen tyttö -leikkiin kaameaa tunnelmaa. Yksi näistä leikeistä päättyy kuitenkin yllättävällä tavalla, kun sanat lausuikin joku muu kuin Doris, ja Dorikselle itselleen: ”Muista että sinunkin on kuoltava’, kuului hämäristä jostain heidän takaansa, ja esiin astui kaksi Ensimmäisen Niemen talon naista.” (AT, 176 / AF, 164.) Ensimmäisen Niemen talon naiset ovat Seudun kesäasukkaita, joiden boheemi elämäntapa kiehtoo Dorista ja Sandraa. Aivan kuten yllä olevissa lainauksissa, tässäkin yhteydessä henkilöhahmot eivät tiedä lausumiensa sanojen todellista kammottavuutta – vaikka niillä dramaattista vaikutusta tavoitellaankin – sillä vain lukija tietää, että Doriksen on kuoltava jo hyvin pian.

Ei ole helppo hahmottaa, mitä kullekin henkilöhahmolle tapahtuu. Erilaisten fiktion sisäisten teorioiden (joita voisi arkisemmin kutsua myös fiktiivisessä yhteisössä eläviksi huhuiksi tai juoruiksi) mukaan amerikkalainen tyttö joko kuolee tai katoaa. Ensin mainitussa tapauksessa syllisiä saattavat olla Eddien täti ”neiti Andrews”, serkkumamma, Björn tai jopa kaksoset Rita ja Solveig. Björnin ja Doriksen kuolemista on romaaneissa yhtä lailla monia versioita. Mikään romaaneissa esitetyistä kuolemista koskevista tulkinnoista ei nouse toista todennäköisemmäksi. Yksi poikkeus on tosin *Säihkenäyttämön* lopun ”Epilogissa” kerrottu Solveigin ”totuus”, joka voi sijaintinsa vuoksi houkutella pitämään sitä muita fiktion sisäisiä tulkintoja todempana (ks. Rossi 2009).¹⁹

On kuitenkin syytä muistaa, että *Amerikkalainen tyttö* ja *Säihkenäyttämö* ovat moniaineksisia romaaneita, eikä niitä voi typistää vain näihin kuolemiin ja niiden tulkintoihin. Tarkoituksenani ei myöskään ole tarjota lukijalle pätevää tulkintaa siitä,

mitä kullekin kuolleelle henkilöahmolle todella tapahtui ja miksi – sen sijaan olen halunnut tuoda esille sen, että Fagerholmin romaaneissa tällaiset kysymykset jäävät ainakin jossain määrin avoimiksi.

Horjuvista merkityksistä affekteihin

Lähden siis liikkeelle ajatuksesta, että *Amerikkalaisessa työssä* ja *Säihkenäyttämössä* on runsaasti toistoa, jossa toistuvat elementit jatkuvasti hieman muuntuvat. Muunteleva toisto saa aikaan kerroksellisuutta ja moniselitteisyyttä, jotka synnyttävät tulkinnallista horjuvuutta. Tämän pohjalta väitän, että *Amerikkalaisen tytön* ja *Säihkenäyttämön* kohdalla ei ole niin tärkeää ymmärtää, mitä on tapahtunut, ja tämä sopii yhteen deleuzeläisen lähestymistavan kanssa, jonka mukaan olennaista ei ole niinkään se, mitä kirjallisuus tarkoittaa, vaan miten se toimii ja vaikuttaa (Bogue 2003, 187; Baugh 2000, 35). Epätietoisuus ja sen hyväksyminen on itse asiassa keskeinen osa Fagerholmin romaanien synnyttämää lukukokemusta ja edellytys nautinnolliselle lukukokemukselle. Olennaista on myös se, että kuolemat ja niihin liittyvät tulkinnat ovat läsnä kaikkialla romaaneissa ja vaikuttavat siten sekä henkilöahmoihin että lukijaan. Ne toimivat jonkinlaisena pohjavirtana kaikille romaanien tapahtumille tihentäen romaanien tunnelmaa ja luoden osaltaan teoksen kriitikoiden esiin nostamaa intensiivisyyttä.

Liialliset kuolemat kiinnittävät lukijan huomion kysymykseen siitä, mikä kuolema näissä romaaneissa oikein onkaan. Asiaa voidaan lähestyä ranskalaisen filosofin Maurice Blanchot'n (1907–2003) näkökulmasta. Hänen mukaansa kuolema on ihmiselle elämän ulkopuoli ja näin ollen jotain kokonaan toista. Se ei ole järjen tai tietoisuuden saavutettavissa, eikä ihminen siksi voi ymmärtää kuolemaa. (Bourrasa 2009, 33–34; Alanko 2001, 213; Critchley 1997, 73.)

Fagerholmin romaanien fiktiivisen maailman sisällä kuolema on kiistatta tällainen käsittämätön idea, jonka henkilöahmot joutuvat kohtaamaan, koska kuolema on läsnä paitsi romaaneissa kuvattuina kuolemantapauksina myös henkilöahmojen puheissa alinomaan vilisevänä käsitteenä. Henkilöahmon ja kuoleman kohtaamisessa – affektiossa – syntyy kuolema-affekteja, joiden valtaan henkilöahmot joutuvat. Miten tämä sitten näkyy romaaneissa?

Kuoleman läsnäolo tuntuu vaikuttavan tavalla tai toisella lähes kaikkiin Seudun asukkaisiin. Esimerkiksi Doris joutuu kuoleman synnyttämien affektien valtaan siksi, että hän on jatkuvasti liian läheisissä tekemisissä amerikkalaisen tytön kuoleman kanssa uudessa ottoperheessään, leikeissään ja lopulta löytäessään kuolleen tytön ruumiin viisi vuotta amerikkalaisen tytön katoamisen jälkeen (SN, 168 / GS, 150). Affektit ovat yksi merkittävä syy Doriksen itsemurhaan, koska Doris kiinnittyy (tai jää kiinni) niin voimakkaasti ja monella tasolla amerikkalaisen tytön kuolemaan, joka ei lakkaa kiehtomasta häntä. Tähän viittaa myös romaaneissa toistuva fraasi ”Kuoleman lumous nuorella iällä” (AT, 11, 15; SN, 27 / AF, 11, 15; GS, 25), joka mainitaan ensimmäisen

kerran kuvattaessa Doriksen itsemurhaa.

Myös moniin muihin seutulaisiin kuolemat vaikuttavat kiihdyttävästi, aivan kuin he olisivat joutuneet kuoleman imuun. Tämä näkyy muun muassa siten, että Seudulla kiertää mitä erilaisimpia näkemyksiä amerikkalaisen tytön kuolemasta, ja ne vetävät puoleensa yhä uusia sukupolvia. *Sähkenäyttämössä* jopa sanotaan, että ”amerikkalainen tyttö kuoli, ja hänen ympärilleen kerääntyi kuolemaa” (SN, 21 / GS, 20, kursivointi alkuperäinen), mikä kuvaa hyvin kuoleman keskeistä roolia seutulaisten elämässä amerikkalaisen tytön kuoleman jälkeen. Toisenlainen, humoristisempi esimerkki kuoleman läheisyydestä henkilöhahmojen elämässä (ja läsnäolosta romaanissa) on Maj-Gun ja hänen kioskinsa seinällä pitämä postikortti, jossa lukee viaton pieni teksti ”*Tänään on loppuelämäsi ensimmäinen päivä*” (SN, 128, 148 / GS, 115, 133). Lainausta voi viitata paitsi optimistiseen mahdollisuuteen aloittaa uudenlainen elämä jo tänään myös siihen, että tänään alkaa loppuelämä, jonka päässä itse kutakin odottaa – ennemmin tai myöhemmin – kuolema.

Deleuzen filosofian valossa kuoleman vetovoimaa voidaan selittää myös tulemisen (*devenir*) käsitteen avulla. Tuleminen tarkoittaa lyhyesti sanottuna kahden kappaleen kohtaamista, jossa jotakin siirtyy kappaleesta toiseen ja jossa tapahtuu jotain uutta synnyttävä muutos (Deleuze & Guattari 1993, 178; Deleuze 2007, 156). Deleuze kirjoittaa esimerkiksi Herman Melvillen *Moby Dick* -romaanin (1851) päähenkilön Ahabin valaaksi-tulemisesta (*devenir-baleine*), joka ei tarkoita sitä, että Ahab muuttuisi valaaksi tai alkaisi käyttäytyä kuin valas. Kyse on siitä, että Ahabin ja valaan kohtaaminen on niin voimakas, että se tempaa Ahabin muutokseen. (Deleuze 2007, 20, 123–126.) Tätä muutosta voisi sanoa suomeksi myös Ahabin valas-tulemiseksi, kun halutaan korostaa sitä, ettei kyse ole Ahabin muuttumisesta valaaksi (*devenir*-sanana suomentamisesta ks. Helle 2007, 12).²⁰

Voidaan sanoa, että *Amerikkalaisen tytön* ja *Sähkenäyttämön* henkilöhahmot joutuvat kuoleman idean kohdatessaan jonkinlaisen ”kuolema-tulemisen” valtaan, joka on toisten henkilöhahmojen kohdalla intensiivisempää kuin toisten. Tämän valossa on kiinnostavaa, että Deleuze ja Guattari (1993, 179) kirjoittavat, että merkittävät kirjailijat tuovat keksimänsä affektit näkyviin juuri henkilöiden tulemisena. Alati läsnä oleva kuolema jonakin kokonaan toisena ja elämän ulkopuolena ei kuitenkaan ole romaaneissa pelkästään elämää tuhoava voima, koska se lataa seutulaisten elämiin myös merkitystä ja hohtoa, jota niissä ei ilman kuoleman synnyttämää rajua kontrastia olisi. Seutulaiset muuntavat kuoleman synnyttämät affektit elämänvoimaksi, joka vain harvojen poikkeusten kohdalla johtaa itsetuhoiseen toimintaan.²¹

Kaunokirjallisen kielen affektiivisuus

Affekteja tarkasteltaessa ei kannata tyytyä vain fiktion sisäisiin affekteihin. Niiden lisäksi katse voidaan kääntää lukutapahtumassa läsnä olevaan lukijaan. Ajatukseni on, että

Fagerholmin romaanit saavat lukijassa aikaan affektion, jossa affekteja syntyy (monen muun seikan ohella) teoksessa esiintyvän kuoleman idean pohjalta. Romaaneja lukiessaan lukija kohtaa paitsi teoksessa esiintyvät kuolemat myös sen epämääräisyyden ja vaikeaselkoisuuden, joka näihin kuolemiin liittyy romaanien toisteisuuden, muuntelun ja tulkinnallisen epävarmuuden takia. Lukijaan vaikuttaa siis olennaisesti tapa, jolla kuolemista kerrotaan.

Deleuze kirjoittaa esseessään ”Hän änkytti” (”Bégaya-t-il”, 1993) kaunokirjallisuuden kielestä ja affekteista. Hänen mukaansa kirjallisuuden affektit toteutuvat epätäydellisesti silloin, kun jokin affektiivinen seikka ilmaistaan pelkästään sisällön tasolla mutta ei lainkaan ilmaisumuodon tasolla (Deleuze 2007, 168). Jonkin henkilöahmon voidaan esimerkiksi vain kertoa sopertelevan epätoivoisesti ilman, että tämä sopertelu lainkaan näkyy kaunokirjallisen teoksen kielessä. Tällöin sopertelun affektiivisuus ei tavoita lukijaa täydellä voimalla. Deleuze kuitenkin lisää, että ”affektit ovat [--] lähellä suoraa tapahtumista silloin, kun ei ole enää muita henkilöitä kuin sanat itse” (mt., 168). Tämä on hieman metaforinen ja ehkä kärjistettykin tapa esittää, että sanominen voi olla tekemistä (mt., 167) ja että kielen ei tarvitse tyytyä vain kuvaamaan affekteja. Se voi myös itse eri keinoin synnyttää niitä. Kaunokirjallisen teoksen kieli kokonaisuudessaan voi kuvaannollisesti ottaen alkaa ”sopertaa” tai ”änkyttää”.

Yksi satunnainen mutta kuvaava esimerkki *Amerikkalaisen tytön* kielen affektiivisuudesta on seuraava moniaineksinen lainaus, jossa tunnistamattomaksi jäävä kertoja kuvaa Dorista:

Kuoleman lumous nuoruudessa. Ja pang. Sandra näki myös miten Doris ampui rikki liejuisemman laidan talon [Sandran kotitalo] ulko-oven soitto kellon sinä viimeisenä kesänä, jolloin kaikki loppui. Viimeisenä vuonna, viimeisenä kesänä, viimeisenä kuuna, viimeisenä viimeisenä viimeisenä ennen sitä hetkeä, jolloin kesä kyllästyi ja halusi katkaista välit ikiajoiksi.

”Vielä ulappa verta ja kultaa valaa, vaan yö kohta velkojaan perimään palaa.”²²

Nämä olivat sen laulun sanat joka vonkui Doris Flinkenbergin kasettinauhurista. (AT, 93 / AF, 89.)²³

Lainauksen alun ”Kuoleman lumous nuoruudessa” on yksi muunnelma jo mainitusta toistuvasta fraasista, joka esiintyy useimmin Doriksen oman kuoleman yhteydessä.²⁴ Virkettä seuraava ”pang” on sen vuoksi monihahmotteinen, koska se viittaa paitsi ovikellon ampumiseen myös Doriksen itsemurhaan, jonka hän tekee ampumalla (ks. AT, 510 / AF, 471). Tyyllillisesti ”pang” on myös yllättävä, toistuva ja pysähdyttävä katkos, joka hätkähdyttää lukijaa.

Deleuze käsittelee filosofiassaan myös tyyliä. Kirjailija Marcel Proustia mukailleen hän kirjoittaa, että tyyli on vieras kieli kielessä (Deleuze 2007, 15, 23). Hänen mukaansa ”[s]uuri kirjailija on vieras omassa kielessään: hän ei sekoita toista kieltä omaansa vaan

vuolee omastaan vieraan kielen, jota ei ole ennalta ollut olemassa” (mt., 170). Yllä olevassa lainauksessa näkyy joitain Fagerholmin romaanien kielellisen ”vierauden” piirteitä. Esimerkiksi toiston ”viimeisenä viimeisenä viimeisenä” voi lukea ilmaukse-
na sopertelemaan tai änkyttämään jäävästä epätoivosta tai puhujan haluttomuudesta edetä kohti lainauksen lopun metaforista ilmausta onnellisten aikojen loppumisesta. Lainauksessa näkyvät myös näille romaaneille tyypilliset nopeat tunnelmanvaihdokset, kun siirrytään sarjakuvamaisesta paukuttelusta ylitunteelliseen ja uhkaa huokuvaan laululainaukseen.

Mihin kirjallisuus kykenee

Deleuze-tutkija Anne Sauvarnaguesin mukaan taideteos (myös kaunokirjallinen) on materiaalisten suhteiden kokoonpano, jota määrittävät yhtäältä siihen kuuluvat materiaaliset osatekijät ja toisaalta ne intensiiviset affektit, joihin tuo taideteos kykenee (Sauvarnagues 2006, 61). Affektien yksi olennainen ulottuvuus, jota tässä artikkelissa ei vielä ole käsitelty, onkin niiden kyky joko lisätä kappaleiden elämänvoimaa ja toimintakykyä tai vähentää niitä (Deleuze 1978; Baugh 2000, 52–52; Spinoza 2003, 138). Spinozasta kirjoittaessaan Deleuze nostaa usein esiin kysymyksen ”mihin kappale/ruumis [*corps*] kykenee” (Deleuze 2005, 163), jonka voi tässä yhteydessä muuntaa muotoon ”mihin *Amerikkalainen tyttö* ja *Sähkenäyttämö* kykenevät”. Lukijan ja kaunokirjallisen teoksen kohtaamisessa affektit voivat parhaassa tapauksessa voimistaa tai tihentää lukijan elämäntunnetta (Baugh 2000, 53). Toki on myös mahdollista, että jokin teos ei vaikuta lukijaan juuri millään tavalla tai se vaikuttaa elämänvoimaa heikentävästi.

Bruce Baugh onkin huomauttanut, että jokainen kirjan ja lukijan välinen kohtaaminen on erilainen, eivätkä kaunokirjalliset teokset vaikuta samalla tavalla kaikkiin lukijoihin (mt., 53). Sama pätee tietysti myös merkityksiin, sillä erilaiset lukijat tulkitsevat teoksia eri tavoin. Valitsin *Amerikkalaisen tytön* ja *Sähkenäyttämön* artikkelini aiheeksi niiden suuren suosion vuoksi ja siksi, että kriitikot ovat kirjoittaneet nimenomaan niiden vaikuttavuudesta. Tämä vastaa omaa kokemustani teosten voimakkaasta affektiivisuudesta. Mutta mihin Fagerholmin romaanit sitten kykenevät ja mitä ne saavat aikaan?

Amerikkalainen tyttö ja *Sähkenäyttämö* synnyttävät fiktiivisen maailman, jota Deleuzen yhteydessä voi luonnehtia myös virtuaaliseksi. Tämä tarkoittaa lyhyesti sanottuna sitä, että deleuzeläisestä näkökulmasta romaanien maailma on kuvitellusta luonteestaan huolimatta todellinen, osa immanenttia todellisuuttamme (Sauvarnagues 2006, 36). Tuossa maailmassa muun muassa populaarikulttuurista ja uskonnollisista teksteistä tutut, kierrätetyt kuvat ja fraasit sekoittuvat omintakeisen repaleiseksi kertomukseksi kuoleman vetovoimasta. Näiden romaanien uusi maailma ei ole villi ja vapauttava utopia, niin kuin Fagerholmin *Diivassa* (ks. Kurikka 2005), vaan kuin petollinen ja viekoitteleva kuolemanpyörre – kuin Bule-lampi, jonka pohjassa on kurimuksia (ks. AT, 45).

Romaanien kuviteltu maailma monine kuolemiseen yhdessä omaperäisen tyylin

kanssa synnyttää uudenlaisia affekteja, jotka saavat lukijassa aikaan pitkäkestoisen epävarmuuden ja avoimuuden tilan, jossa ajatukset ja assosiaatiot vapautuvat arkimaailman urautumista. Kuten romaaneista kirjoitetut arvostelut osoittavat, kuolema-aiheesta huolimatta lukukokemus voi olla hyvin nautinnollinen. Romaanit eivät selitä, miksi kuolema kiehtoo, eivätkä ne auta meitä ymmärtämään tai hyväksymään kuolemaa. Sen sijaan ne avaavat ovia toisenlaisen maailman kuvittelemiselle ja kokemiselle, ja se on maailma, jonka intensiivisyyttä tihentää kaikkialta saartava kuolema. Romaanit käyttävät hyväkseen inhimillistä taipumustamme lumoutua kuolemasta ja muuntavat sen voimakkaasti vaikuttavan taiteensa polttoaineeksi.

Kirjallisuuden synnyttämien affektien tutkiminen tuo uudenlaisia näkökulmia kirjallisuuden lukemiseen. Kirjallisuus vaikuttaa meihin ja maailmaan paitsi välittämiensä merkitysten takia myös synnyttämiensä affektien kautta. Affektit kiinnittyvät lukijoihin, ja samalla kiinnittyvät myös merkitykset, olivatpa ne selkeitä tai hämäriä. Ilman meihin vaikuttavia affekteja kirjallisuuden ideat – samoin kuin teosten muodolliset ja rakenteelliset ominaisuudet – jäisivät meille etäisiksi ja kylmiksi. Ne eivät liikuttaisi meitä.

Viitteet

¹ Teokselle myönnettiin myös ruotsalaiset Aniara-palkinto ja Gothenburg Post -palkinto.

² Teokset saivat kiittävän vastaanoton myös maailmalla, muun muassa Ruotsissa (ks. <http://salomonssonagency.se/php/book.php?lang=en&bookid=115>; <http://salomonssonagency.se/php/book.php?lang=en&bookid=114>).

³ Haastattelussa Fagerholm on lisäksi todennut ajatelleensa Lynchin tv-sarjaa kirjoittaessaan kaksiosaista romaaniaan (Helle 2008, 62). *Säihkenäyttämöissä* on myös luku nimeltä ”Villi tuska”.

⁴ Ks. lainaukset *Amerikkalaisesta työstä* kirjoitetuista arvosteluista: <http://salomonssonagency.se/php/book.php?lang=en&bookid=115&page=2>.

⁵ Tätä voisi ehkä analysoida Deleuzen fabuloinnin (*fabulation*) käsitteen avulla. Se toisi kuitenkin väistämättä mukanaan koko joukon muitakin käsitteitä, kuten puuttuvan kansan (*peuple à venir*), minkä vuoksi en voi syventyä aiheeseen tässä artikkelissa. (Ks. esim. Bogue 2011, 14–24.)

⁶ Yksi esimerkki tämänlaisesta tutkimuksesta on Sianne Ngain teos *Ugly Feelings* (2005), jossa Ngai esimerkiksi tutkii Herman Melville *The Confidence Man* -teoksen (1857) rakenteen affektiivisuutta.

⁷ Lukemisen affektiivisuudesta suhteessa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen taas ovat kirjoittaneet muun muassa Pia-Livia Hekanaho (2011) ja Elina Valovirta (2010).

⁸ Toisinaan affektin käsite (lat. *affectus*) käännetään ranskaksi sanalla *sentiment*, ja vaikka Deleuze itsekin käyttää välillä tuota sanaa puhuessaan Spinozan filosofiasta, hän pitää sitä kuitenkin ongelmallisena ja suosii ranskan *affect*-sanaa. Englanniksi affektin käsitteestä taas käytetään joskus sanaa *emotion*, mitä Nigel Thrift pitää ongelmallisena. (Thrift 2008, 175; Deleuze 1978.) Deleuzeläinen kirjallisuudentutkija Ronald Bogue (2010, 16) sen sijaan samastaa *affektion* ja tunteen (*feeling*), mikä kertoo osaltaan Deleuzen affektin ja affektion käsitteisiin liittyvistä sekaannuksista nykytutkimuksessa.

⁹ Varhaismodernissa filosofiassa (esim. Hobbes, Spinoza, Descartes) kappaleen käsite viittaa mihin tahansa ulkopuolisen maailman objektiin. Kappale voi olla elollinen tai eloton, esimerkiksi atomi, atomijoukko, aurinko tai kala. Tällaisessa ajattelussa maailma koostuu toisiinsa suhteessa olevista kappaleista.

¹⁰ Deleuze kirjoittaa affektista ja affektiosta tuotannossaan monessa eri yhteydessä ja käyttää käsitteitä monesti hieman eri merkityksissä. Usein hän ei myöskään määrittele käsitteitään johdonmukaisesti ja aukottomasti, mikä on tyypillistä 1900-luvun ranskalaiselle filosofialle. Tässä esitetty vahvasti Spinozaan perustuva affektin ja affektion määritelmä on yksi tapa ymmärtää nämä käsitteet. Esimerkiksi Janne Vanhanen esittää väitöskirjassaan monimutkaisempia ja täsmällisempiä määritelmiä (Vanhanen 2010b, 65–68), jotka eivät kuitenkaan sovi sovellettaviksi tässä yhteydessä.

¹¹ Nigel Thriftin (2008, 221) mukaan emootiot voidaan ymmärtää kulttuurisesti rakentuneiksi arkielämän tulkinnoiksi affekteista.

¹² Myöhemmin sitaatti esiintyy myös muodossa ”Äiti ne ovat tuhonneet minun lauluni” (AT, 392). Ruotsinkielisessä alkuteoksessa tätä nimenomaista sitaattia ei tosin ole lainkaan (ks. AF, 364) eikä ole suomennoksen sivulla 221 olevaa sitaattiakaan (ks. AF, 206). Suomennos on siis paikoin erilainen kuin alkuteos, ja erojen voi olettaa vaikuttavan jollain tavoin affektiivisuuteen. Kieleltä toiselle kääntäminen aiheuttaa usein myös muunlaisia muutoksia teoksen affektiivisuudessa, mutta tämä tärkeä aihe on liian laaja käsiteltäväksi tässä artikkelissa.

¹³ ”*Det hände sig i Trakten, vid Bule träsket. Eddies död.* Hon låg på träskets botten. Håret spretade kring huvudet i tjocka, långa slingor, som bläckfiskarmar, ögönen och munnen var stort uppspärrade. [...] Hon, Edwina de Wire, Eddie. Den amerikanska flickan.” (AF, 9.)

¹⁴ Se voi tuoda mieleen paitsi *Twin Peaksin* Laura Palmerin myös vaikkapa Kylie Minoguen esittämän ”Villiruisun” Nick Caven ”The Wild Rose” -kappaleen musiikkivideosta. Caven kappale on peräisin *Murder Ballads* -nimiseltä albumilta (1996). Lukuisia muitakin esimerkkejä voitaisiin esittää.

¹⁵ ”*Det hände sig i Trakten, vid Bule träsket: dödens förtrollning vid unga år.* [...] Doris kom till Bule träsket, hon gick upp på Loreklippan, hon stod där och räknade till tio. Hon räknade till elva, tolv och fjorton också, och till sexton, innan hon hade samlat tillräckligt mod för att höja pistolmynningen mot tinningen och trycka av.” (AF, 11–12.)

¹⁶ ””Och det var så här som den gick till: De grälade vid Bule träsket, och Björn som var känd för sitt häftiga temperament fast han annars var hur snäll som helst, hade knuffat henne i vattnet i vredesmod. Och av misstag. Och sedan hade allting gått så snabbt, så snabbt. Det finns ett håll på Bule träskets botten. Hon sögs ner i djupet. Han kunde inte leva med det så han gick direkt till uthuset och hände sig.” (AF, 150.)

¹⁷ Tunnelmasta (*tone* tai *atmosphere*) kirjallisuudessa esiintyvänä affektina on kirjoittanut esim. Charles Altieri teoksessaan *Particulars of Rapture* (2003). Sävyistä (*tone*) kirjallisuudessa kirjoittaa myös Ngai teoksessaan *Ugly Feelings* (2005).

¹⁸ Yksi esimerkki suomalaisesta kirjallisuudesta on Pentti Saarikosken runo ”Memento” *Toisia runoja* -kokoelmasta (1954). Siinä mainitaan niin ”paha äkkikuolema” kuin ”memento morikin”.

¹⁹ Epilogin alaluvun nimi on ruotsinkielisessä alkutekstissä ”Solveig, Syster Blå (och hur det var med den amerikanska flickan, 1969)”, joka on käännetty suomeksi muotoon ”Solveig, sisar sininen (ja mikä oli totuus amerikkalaisesta tytöstä, 1969)”. Suomennoksessa korostuu siis Solveigin näkökulman totuudellisuuden painoarvo ruotsinkieliseen alkutekstiin verrattuna.

²⁰ Tuleminen on hyvin lähellä affektien ja affektin käsitteitä, ja erään Deleuzen ja Guattarin antaman määritelmän mukaan affekti onkin ihmisen tulemisesta epäinhimilliseksi (Deleuze & Guattari 1993, 174).

²¹ Doriksen lisäksi myös Ulla Bäcksröm -niminen henkilöahmo tappaa itsensä *Säihkenäyttämössä* (SN, 335–336 / GS, 297–299). Vielä eläessään hän sanoo olevansa ”kuoleman vuolema” ja ”kuoleman nuolema” (SN, 452 / GS, 402).

²² Ruotsinkielisen tekstin sanat ”Än brinner var våg som i blod och guld / Men snart kräver natten igen sin skuld” ovat peräisin ruotsalaisen Staffan Percyn laulusta ”Än brinner var våg” 1970-luvulta. Alkutekstiin merkitty säkeitä erottava kauttaviiva helpottaa niiden tunnistamista laulun sanoiksi tai lyriikaksi.

²³ ”Dödens förtrollning vid unga år. Och pang. Såg Sandra också hur Doris sköt sönder ringklockan vid ingången till huset i den dyigare delen den där sista sommaren då allt tog slut. Det sista året den sista sommaren den sista månaden den sista sista sista innan det ögonblick då sommaren fick nog av en och ville göra sig av med en för gott.”

”Än brinner var våg som i blod och guld / Men snart kräver natten igen sin skuld”, som var orden i en sang som vindade in i Doris Flinkenbergs kassettbandspelare. (AF, 89.)

²⁴ Ruotsinkielisessä alkutekstissä ”dödens förtrollning vid unga år” tosin esiintyy aina samanlaisena (AF, 11, 15, 89). Myös suomennoksen lause- ja kappalejako tässä kohdassa poikkeaa hieman ruotsinkielisestä (AF, 89).

Lähteet

- ABEL, MARCO 2007: *Violent Affect. Literature, Cinema, and Critique after Representation*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- ALANKO, OUTI 2001: Maurice Blanchot ja kirjallisuuden oikeus kuolemaan. Kirjallisuus (filosofian) ulkopuolena. *Elämys, taide ja totuus. Kirjoituksia fenomenologisesta estetiikasta*. Toim. Arto Haapala & Markku Lehtinen. Helsinki: Yliopistopaino.
- ALTIERI, CHARLES 2003: *The Particulars of Rapture. An Aesthetics of the Affects*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- BARTHES, ROLAND 1993: *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Suom. Lea Rojola & Pirjo Thorel. Toim. Lea Rojola. Tampere: Vastapaino.
- BAUGH, BRUCE 2000: How Deleuze can help us make Literature work. *Deleuze and Literature*. Ed. Ian Buchanan & John Marks. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BOGUE, RONALD 2003: *Deleuze on Literature*. New York & London: Routledge.
- BOGUE, RONALD 2010: *Deleuzian Fabulation and the Scars of History*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BOURRASA, ALAN 2009: *Deleuze and American Literature. Affect and Virtuality in Faulkner, Wharton, Ellison, and McCarthy*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- BURGESS, MIRANDA 2011: On Being Moved: Sympathy, Mobility, and Narrative Form. *Poetics Today* 32 (2), 289–321.
- CLOUGH, PATRICIA TICINETO (ED.) 2007: *The Affective Turn. Theorizing the Social*. Durham & London: Duke University Press.

- CRITCHLEY, SIMON 1997: *Very little...Almost Nothing. Death, Philosophy, Literature*. London: Routledge.
- DELEUZE, GILLES 1978: Transcript of Deleuze's Lecture on Spinoza's Concept of Affect. <<http://www.scribd.com/doc/14483585/Transcript-of-Deleuzes-Lecture-on-Spinozas-Concept-of-Affect>> (28.1.2013)
- DELEUZE, GILLES 2005/1977: Angloamerikkalaisen kirjallisuuden ylivertaisuudesta osa II. Suom. Anna Helle. ("De la supériorité de la littérature anglaise-américain", yhdessä Claire Parnet'n kanssa.) Teoksessa Gilles Deleuze: *Haastatteluja*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- DELEUZE, GILLES 2007/1993: *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suom. Anna Helle, Merja Hintsu & Pia Sivenius. (*Critique et clinique*.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- DELEUZE, GILLES 2012/1981: *Spinoza. Käytännöllinen filosofia*. Suom. Eetu Viren. (*Spinoza. La philosophie pratique*.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- DELEUZE, GILLES & GUATTARI, FÉLIX 1993/1991: *Mitä filosofia on?* Suom. Leevi Lehto. (*Qu'est-ce que la philosophie?*) Helsinki: Gaudeamus.
- FAGERHOLM, MONIKA 2005: *Den amerikanska flickan* (= AF). Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- FAGERHOLM, MONIKA 2005: *Amerikkalainen tyttö*. (*Den amerikanska flickan*.) (= AT). Helsinki: Teos.
- FAGERHOLM, MONIKA 2009: *Glitterscenen* (= GS). Helsingfors: Söderströms.
- FAGERHOLM, MONIKA 2009: *Säihkenäyttämö*. (*Glitterscenen*.) (= SN). Helsinki: Teos.
- GREGG, MELISSA & SEIGWORTH, GREGORY J. (EDS) 2010: *The Affect Theory Reader*. Durham & London: Duke University Press.
- GROSSBERG, LAWRENCE 2010: *Cultural Studies in the Future Tense*. Durham & London: Duke University Press.
- HAASJOKI, PAULIINA 2012: *Häilyvyyden liittolaiset. Kerronnan ja seksuaalisuuden ambivalenssit*. Turku: Turun yliopisto.
- HEINONEN, NIINI ANNUKKA 2002: *Halun uudet aakkoset. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus* Monika Fagerholmin Diivassa. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HEINONEN, NIINI 2003: Kun kerrankin tyttö saa puhua. Performatiivinen identiteetti ja henkilökuvaus Monika Fagerholmin *Diivassa*. *Romaanihenkilön muodonmuutoksia*. Toim. Pirjo Lyytikäinen & Päivi Tonteri. Helsinki: SKS.
- HEKANAHO, PIA LIVIA 2011: Teksti, lukijat ja affektit. Sarah Watersin *The Little Stranger* sekä lukijan pelko ja häpeä. *Avain* 4/2011, 35–52.
- HELLE, ANNA 2007: Kirjallisuus ja terveys – suomentajan alkusanat. Teoksessa Gilles Deleuze: *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suom. Anna Helle, Merja Hintsu & Pia Sivenius. (*Critique et clinique*, 1993.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- HELLE, ANNA 2008: "Kuoleman lumous nuorella iällä". Tytöt ja kuolema Monika Fagerholmin *Amerikkalaisessa tytössä*. *Avain* 2/2008, 59–64.
- HELLE, ANNA 2012: Tunteet, emotiot ja affektit kirjallisuudentutkimuksessa. *Mahdol-*

lisen kirjallisuuden seuran vuosikirja 2012. Toim. Markku Eskelinen & Laura Lindstedt. Helsinki: Mahdollisen kirjallisuuden seura.

HUTTU, SINI 2011: *Formella förändringar i den finska översättningen av Monika Fagerholms Glitterscenen*. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

ISOMAA, SAIJA 2009: Sentimentalismi pohjoismaisessa realismissa. *Avain* 2/2009, 5–20.

KEEN, SUZANNE 2007: *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.

KEEN, SUZANNE 2011: Introduction: Narrative and the Emotions. *Poetics Today* 32 (1), 1–53.

KNUUTINEN, KATARIINA 2002: *Divan maailma. Fokalisaation ja ideologisen fasetin tarkastelua Monika Fagerholmin romaanin Diva pohjalta*. Pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto.

KURIKKA, KAISA 2005: Tytöksi tulemisen tilat. Monika Fagerholmin *Diva* utopistisena tekstinä. *Pomon tila. Kirjoituksia postmodernismista*. Toim. Anna Helle & Katriina Kajannes. Jyväskylä: Kampus Kustannus.

KURIKKA, KAISA 2009: Sähköäyttämö loistaa tyttövaloa. *Turun Sanomat* 19.11.2009.

KÄRELAND, LENA 2004: Flickbokens nya kläder. Om Monika Fagerholms *Diva*. *Omklädningsrom. Könsöverskridanden och rollbyten från Tintomara till Tant Blomma*. Toim. Eva Heggstad & Anna Williams. Lund: Studentlitteratur.

LÖNNGREN, ANN-SOFIE 2011: Mellan metafor och litterär materialisering. Heteronormer och djurblivande i Monika Fagerholms novell 'Patricia Kanin' (1990). *lambda nordica* 4, 53–84.

MAIJALA, MINNA 2008: *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. Helsinki: SKS.

MALMIO, KRISTINA 2012: Phoenix-Marvel Girl in the Age of *fin de siècle*: popular culture as a vehicle to postmodernism in *Diva* by Finland-Swedish author Monika Fagerholm. *Nodes of Contemporary Finnish Literature*. Ed. Leena Kirstinä. Helsinki: Finnish Literature Society.

MASSUMI, BRIAN 1987: Notes on the Translation and Acknowledgements. Teoksessa Gilles Deleuze & Félix Guattari: *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

MASSUMI, BRIAN 2002: *Parables of Virtual. Movement, Affect, Sensation*. Durham & London: Duke University Press.

NGAI, SIANNE 2005: *Ugly feelings*. Cambridge, Mass. & London, England: Harvard University Press.

NYMAN, SOFIE 2012: *The translation of cultural items in Monika Fagerholm's Den Amerikanska Flickan*. Pro gradu. Åbo: Åbo Akademi.

OJAJÄRVI, JUSSI 2012: Benson & Hedges -sytyttimellä. Kulutustavaroiden ja tavaramerkkien ulottuvuuksia vuosituhannen vaihteen suomalaisessa romaanissa. *Avain* 2/2012, 52–75.

- PISTERS, PATRICIA 2003: *The Matrix of Visual Culture. Working with the Deleuze in Film Theory*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- PORTER, ROBERT 2009: *Deleuze & Guattari. Aesthetics and Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- POWELL, ANNA 2005: *Deleuze and Horror Film*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ROSSI, OSCAR 2009: Mystiikka – myyttisyys – mytologia. *Parnasso* 6. <<http://www.parnasso.fi/kritiikit/2009-11/mystiikka-myyttisyys-mytologia/>> (28.1.2013)
- SAESMAA, EEVA 2009: MONIKA FAGERHOLM – Sähkenäyttämö. *Keskisuomalainen* 27.10.2009.
- SALMINEN, HANNELE 2009: Amerikkalainen tyttö sähkenäyttämöllä. *Kirjain* 5/2009, 50–54.
- SAUVARNAGUES, ANNE 2006: *Deleuze et l'art*. Paris: PUF.
- SHOUSE, ERIC 2005: Feeling, Emotion, Affect. *M/C Journal*. <<http://journal.media-culture.org.au/0512/03-shouse.php>> (28.1.2013)
- SPINOZA, BENEDICTUS DE 2003/1677: *Etiikka*. Suom. Vesa Oittinen. (*Ethica ordine geometrico demonstrata*.) 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- SUNDHOLM, JOHN 2000: The Non-Place of Identity: On the Poetics of a Minority Culture. *Beyond Boundaries: textual representations of European Identity*. Ed. Andy Hollis. Yearbook of European Studies. Amsterdam: Rodopi.
- THRIFT, NIGEL 2008: *Non-Representational Theory. Space, Politics, Affect*. London & New York: Routledge.
- VALOVIRTA, ELINA 2010: *Sexual Feelings. Reading, Affectivity and Sexuality in a Selection of Anglophone Caribbean Women's Writing*. Anglicana Turkuensis n:o 28. Turku: University of Turku.
- VANHANEN, JANNE 2010a: Encounters: Affect, Individuation, and Territory in Deleuze & Guattari. *The Event of Encounter in Art and Philosophy*. Ed. Kuisma Korhonen & Pajari Räsänen. Helsinki: Gaudeamus.
- VANHANEN, JANNE 2010b: *Encounters with the Virtual. The Experience of art in Gilles Deleuze's Philosophy*. Helsinki: Helsinki University Press.
- VÄHÄMAA, VEERA 2012: Naisellisuuden kureja ja nurinkureja. Sukupuolen performatiivisuus ja leikin monet merkitykset Monika Fagerholmin teoksessa *Amerikkalainen tyttö*. *Sanelma. Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja* 16. Turku: Turun yliopisto, 64–80.
- WIMSATT, W. K.JR. & BEARDSLEY, MONROE C. 1954: The Affective Fallacy. Teoksessa William K. Wimsatt: *The Verbal Icon*. Lexington: University of Kentucky Press.
- ÖSTERHOLM, MARIA MARGARETA 2009: Docklaboratoriet. Vårt alternativa laboratorium i Frihet utvecklas där Frihet Finns: Om systrarna Sanna Maria och Kari i Monika Fagerholms *Diva*: En Uppväkts egna alfabet med docklaboratorium (en bonusbärettelse ur framtiden). *Tidskrift För Litteraturvetenskap* 1, 44–65.